İMÂM-I MUHAMMED (Şeybânî)

İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin derslerinde yetişen İslâm âlimlerinin en üstünlerinden ve büyük müctehid. Adı, Muhammed bin Hasen’dir. Künyesi Ebû Abdullah’tır. 135 (m. 752) senesinde Vâsıt şehrinde doğdu. 189 (m. 805)’de Rey şehrinde vefât etti. Dedelerinden olan Hürmüz, hocası İmâm-ı a’zamın da ceddi olup; Bağdâd sultanı idi. Bu zât Hazreti Ömer’i görüp îmân etmişti.

İmâm-ı Muhammed Şeybânî, Vâsıt şehrinde doğdu. Önce Kur’ân-ı kerîmi öğrenip ve sonra bir kısmını ezberledi. Ayrıca başlangıçta Arap lügatını ve rivâyetini de öğrenmiştir. Yaşadığı Kûfe şehri Eshâb-ı kiramdan çoğunun yaşamış olduğu yer olup, hadîs ve fıkıh ve diğer ilimlerin beşiği idi. Daha 14 yaşında iken İmâm-ı a’zamın ders halkasına katıldı. İlk katılışında dînî bir suâl sorup, cevap aldı. İmâm-ı a’zam (radıyallahü anh) ondaki ihlâsı, samimiyeti görerek ona duâ etti. Sonra da Kur’ân-ı kerîmi iyice öğrenmesini tenbîh etti. Muhammed Şeybânî yedi gün sonra babası ile İmâm-ı a’zama tekrar gelip, Kur’ân-ı kerîmi ezberlediğini söyledi.

İmâm-ı a’zam ondaki üstün kabiliyeti görüp, babasına “Oğlunda üstün bir kabiliyet ve zekâ var. Onu ilim tahsiline teşvik et” buyurdu. Bundan sonra Muhammed Şeybânî, İmâm-ı a’zama (radıyallahü anh) talebe olup, ondan fıkıh ilmini öğrenmeye başladı. Dört sene ondan, daha sonra da aynı usûl üzerine Ebû Yûsuf’dan ders alıp, fıkıh ilminde yüksek bir dereceye ulaştı (Bkz. İmâm-ı a’zam).

Hadîs ilmini ise yine İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’tan, Kûfe, Basra, Medine, Mekke, Şam, Irak bölgesi âlimlerinden öğrenmiştir. Üç sene zarfında İmâm-ı Mâlik’ten Muvattâ’yı dinlemiş ve 700 hadîs-i şerîf işitmiştir. İmâm-ı Şafiî onun şöyle dediğini nakleder: “İmâm-ı Mâlik’in yanında üç sene kaldım. Ondan yediyüz küsur hadîs-i şerîf öğrendim.” Çok zekî olup, mes’eleleri çabuk hatırlamakta ve sür’atli bir şekilde cevap vermekteydi.

Muhammed Şeybânî varını yoğunu ilme sarf etmiştir. Nitekim Amr bin Ebî Amr, Muhammed Şeybânî’den şöyle nakleder: “Babam 30 bin dirhem miras bıraktı. 15 binini nahiv ve şiire, 15 binini de hadîs ve fıkıh ilmine harcadım” Muhammed Şeybânî, Kûfe’de ilmi İmâm-ı a’zamdan ve Ebû Yûsuftan başka, Mis’ar bin Kedâm’dan, Süfyân-ı Sevrî’den, Amr bin Zer, Mâlik bin Mugavvel’den öğrendi. Ayrıca Enes bin Mâlik, Ebû Amr, Evzâî, Zemat bin Sâlih, Bukeyr bin Âmir’den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed Şeybânî, öğrendiği ilmi yaymıştır. Ondan ders almaya ve istifâde etmeye gelenler çok kalabalıktı. Evinde oturacak yer kalmıyordu. İsmail bin Hammâd şöyle der: “Muhammed bin Hasan’ın ilim meclisi, Kûfe mescidinde yirmi sene devam etti.”

Bağdâd’a yerleşip bir müddet kadılık yaptı. Aynı zamanda fıkıh ve diğer ilimleri öğretip, kıymetli talebeler yetiştirdi. İmâm-ı Şafiî başta olmak üzere, Ebû Süleymân Cürcânî, Hiyam İbni Abdullah Ruzî, Ebû Hafs-ı Kebîr, Muhammed İbni Mukatil, Şedad İbni Hâkim, Mûsâ İbni Nasır Râzî, Ebû Ubeyde Kâsım bin Selâm, İsmail bin Nevbe, Ali İbni Müslim Tûsî ve daha bir çok âlim ondan ilim öğrenip, rivâyetlerde bulunmuşlardır. Böylece onun vasıtasıyla İmâm-ı a’zamın bildirdiği Ehl-i sünnet i’tikâdı ve müslümanların işlerinde, ibâdetlerinde, uyacakları din bilgileri her tarafa yayıldı.

İmâm-ı a’zamın fıkhını, ya’nî Hanefî mezhebini yüzlerce kitap yazarak nakleden ve yayan odur. Fıkıh âlimlerinin ikinci tabakasından olup, mezhebte müctehidtir. Hanefî mezhebinde fetvâ verilirken önce İmâm-ı a’zamın sözüne bakılır, onda bulunmazsa Ebû Yûsuf’un sözüne bakılır, onda da bulunmazsa İmâm-ı Muhammed’in sözü ile amel olunur.

Güzel ahlâkı ve üstün hâlleri ile meşhûr idi. Bir meclise girdiği zaman herkes dikkatle onu dinlerdi. İlimdeki üstün vasfıyla ve güzel konuşması ile dinleyenleri doyurur, mes’eleleri gözerdi.

İmâm-ı Şafiî, “İmâm-ı Muhammed gibi üstün ahlâk sahibi, edib ve fakîh az bulunur” buyurmuştur. Vaktini asla boş geçirmezdi. Muhammed İbni Seleme der ki: “İmâm-ı Muhammed her gecenin üçte birinde yatar, üçte birinde

namaz kılar, diğer üçte birinde de talebesine ilim öğretirdi. Ebû Ubeyd anlatır: “İmâm-ı Muhammed’in yanına gittim. İmâm-ı Şafiî’nin ilme karşı arzusunu gördüm. İmâm-ı Muhammed’e bir suâl sordu, O da cevap verdi. Şafiî’nin ilme karşı arzusunu görünce kendisine yüz gümüş verip: “Eğer ilimden zevk almak istersen meclisimize devam et bizden ayrılma” buyurdu. İmâm-ı Şafiî şöyle demiştir: “Eğer İmâm-ı Muhammed’den ders almasaydım ben ilmin kapısında kalmıştım. Ben bütün insanlar arasında onun ihsânlarına dâima şükrederim. Ondan öğrendiğim ilimler ile bir deve yükü kitap yazdım. İlmi o kadar yüksekti ki; eğer o bize bizim anlayacağımız derecede hitâb etmeyip, yüksek ilmine göre hitab etseydi, onun sözünü anlayamazdık. Bizim derecemize göre anlayacağımız şekilde konuşurdu. Ondan daha akıllı, daha üstün kimse görmedim. Kendisine niçin çok az uyuyorsun dediklerinde: “Nasıl uyuyabilirim? Bütün müslümanlar, bizim bir işimiz olursa hâlimizi, O’na arz ederiz. Derdimize derman ancak O’dur derken gözüme uyku girer mi?” buyurmuştur. Hanımına “Herşeyi bana sormayınız, her şeyi benden istemeyiniz. Kalbimin ilimden ve dîne hizmetten başka şeylerle meşgûl olmasına sebep olur. Ne isterseniz, ne lazımsa vekîlimden alsanız daha iyi olur” derdi.

Eserleri: İmâm-ı Muhammed’in eserleri Hanefî mezhebi fıkhını nakleden kaynaklardır. O, İmâm-ı a’zamın derslerinde çözülen mes’eleleri ve onun sözlerini yazmak sûretiyle kitaplara geçirmiş ve bu husûsta çok kitap yazmıştır. Bu kitaplar iki kısma ayrılır. Birinci kısım Zâhirürrivâye kitaplarıdır. Bunlar: Mebsut, Ziyâdât, Câmi-i kebir, Câmi-i sagîr, Siyer-i kebîr ve Siyer-i sagîr’dir. Bu kitaplar tevâtür yoluyla nakledilmiştir. İkinci kısım: Nevâdir denilen kitaplar olup, şunlardır: Keysaniyyât, Hârûniyyât, Cürcaniyyât, Rukleyyât, Ziyadet-üz-Ziyadât.

Zâhid-ül-Kevserî’nin yazdığı (Bülûgul emânî fî sîret-il imâm Muhammed İbni Haseniş-Şeybânî) kitabı, İmâm-ı Muhammed’in hayatını ve menkıbelerini uzun anlatmaktadır. Buyurdu ki:

“Büyüklük neseble değil, fazîlet ve olgunluk iledir.”

“Sâdık arkadaş seni hayra teşvik edendir.”

“Bir mecliste ilim ve irfan bulunmazsa, onun yerine o meclisde nefsânî hisler bulunur.”

“Kendi nefsini beğenmek kadar ahmaklık olmaz.”

“Affetmek aklın zekâtadır.”

“Güzel ahlâk kötü nesebi örter.”

1) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 172

2) El-A’lâm cîld-6, sh. 80

3) Fihrist sh. 387

4) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh. 184

5) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 163

6) Miftâh üs se’âde cild-2, sh. 107

7) Şezerât-uz zeheb cild-1, sh. 321

8) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 80

9) Cevâhir-ül-Mudiyye V. 121 b, 122 a

10) Şerh-i Siyer-i Kebîr (Ayntabî tercemesi) sh. 6

11) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 207

12) Bûlug-ul-emânî sh. 1, 82

13) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1046

14) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 299